

ҚОЛ ӨНЕРДІ ДАМУЫ АРҚЫЛЫ, ҰЛТТЫҚ РУХЫМЫЗДЫ КӨТЕРУ

Шағатаева З.Е.¹, Узалина А.А.², Айғали Д.Ж.³, Молдашева Ж.Б.⁴

¹ Шығармашылық оқыту білім беру бағдарламасының оқытушы-дәріскері, п.ғ.м.
^{2,3,4} Шығармашылық оқыту білім беру бағдарламасының 5B012000 – Кәсіптік оқыту мамандығының 4 курс студенті

І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ.

E-mail: zaurika@mail.ru.

Бұл мақалада Қазақстан Республикасы Мектеп ұйымдарының ұйымдастырылған оқу қызметінің қазақ халқының сәндік-қолданбалы өнерінде түрлі технологияларды пайдалану мүмкіндіктері қарастырылады. Авторлардың пікірінше, қол өнерінің дамуы балалардың ұлттық рухын арттырады, олардың қабілеттері мен даму деңгейін ескере отырып, педагогикалық процестің даралануы мен саралануын қамтамасыз етеді.

Тірек сөздер: Сантиметр, патч, мозайка, гобелен, кенептер, рустика, мануфактура.

В данной статье рассматриваются возможности использования различных технологий в декоративно-прикладного искусства казахского народа организованной учебной деятельности школьных организаций Республики Казахстан. По мнению автора, развитие ручного искусства повышают национальный дух детей, обеспечивая индивидуализацию и дифференциацию педагогического процесса с учетом их способностей и уровня развития.

Ключевые слова: Сантиметр, пэчворк, мозаика, гобелен, холст, рустика, мануфактура.

This article discusses the possibilities of using various technologies in the decorative and applied arts of the Kazakh people organized educational activities of school organizations of the Republic of Kazakhstan. According to the author, the development of manual art increases the national spirit of children, providing individualization and differentiation of the pedagogical process taking into account their abilities and level of development.

Key words: centimeter, patchwork, mosaic, tapestry, canvas, rustic, manufactory.

Кіріспе

Қазақ халқының сәндік -қолданбалы өнерінің тарихы. Қазақтардың халықтық қолөнерінің бастауы ғасырларға жатады. Археологиялық олжалар Қазақстан территориясындағы Андронов мәдениеті тайпалары арасында тоқудың дамығанын айғақтайды. Қазақ халқы ежелден Қазақстан аумағында өмір сүрген тайпалардың рухани және материалдық мәдениетінің мұрагері болды. Қазақ халқының мәдениетінің дамуына Оңтүстік Сібір мен Орта Азия халықтары үлкен әсер етті. Дәстүрлі халық қолөнері ХІХ ғасырдың екінші жартысы - ХХ ғасырдың басында елеулі биіктерге жетті, қолданбалы өнер ұлттық ерекшеліктерге ие. Заттардың формасы - ыдыс - аяқ, жиһаз, киім - халықтың әдет - ғұрпы мен тұрмыс -тіршілігімен, эстетикалық көзқарастарымен байланысты. Қолданбалы өнер адамдардың жас ерекшеліктерін ескереді. Сол кезеңде көптеген ауылдардың тұрмыстық заттарды қалада сатып алуға мүмкіндігі болмады, ауыл тұрғындары халық шеберлерінің бұйымдарын пайдаланды. Әсіресе, тоқымашылардың, зергерлердің, етікшілердің және т.б. бұйымдары үлкен сұранысқа ие болды. Шағын өндіріспен айналысатын шеберлер өз үйінде немесе тапсырыс берушінің үйінде жұмыс істеді. Олар барлық құрал - саймандары мен шикізатын өздерімен бірге алып жүрді және ауылмен бірге жайлауға қыдырып, жұмыс істей алды. Киіз үйдің негізін жасайтын ағаш шеберлер, арбалар, үлкен ағаштан жасалған

бұйымдар, темір, тас өңдеу бойынша шеберлер өз шеберханаларын ашты, онда олар өз тауарларын жасап, сатты.

Нұрсұлтан Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауында: «Алтыншы міндеті: заманауи білім беру және кәсіби дайындық, ақылды экономика, қағидаттар жаңа технологияларды, идеяларды және инновациялық идеяларды дамыту тәсілдерін қолдану. Негізгі білім беру реформасы жетістігінің өлшемі елдің әрбір азаматын әр елде маман болу үшін тиісті білім мен біліктілік әлем» [1]. Қазіргі уақытта республикада білім берудің жаңа жүйесі құрылды, ол әлемдік білім деңгейіне жетуге ықпал етеді. Бүгінгі мемлекеттің басты міндеті білім беру жүйесін жаңғырту болып табылады. Бұл міндет мектепке дейінгі білім беру үшін де маңызды ұйымдарда. Мектепке дейінгі ұйымдардағы жаңа өзгерістер әлемдік тәжірибені қолдануға негізделген. Жаңа технологияларды іздеуге және қолдануға бағытталған, баланың жеке күштерінің дамуын қамтамасыз ету.

Көркем еңбек мозайка технологиясы

Әйелдердің қолмен жұмыс жасаудың ең сүйікті түрлерінің бірі - бұл жамау немесе әшекей техникасынан тігу. Ресейде патчтан тігу әрқашан ауылдық кәсіп деп саналды, сондықтан тіпті мозайкалық өрнектерді рустикалық деп атады. Бірақ біздің заманымызда жамау мозайкалық техникасы тек ауылдық қолөнершілер арасында ғана танымал емес.

Түрлі-түсті матаның бөлек бөліктерінен тұтас кенеп жасау - бұл жамау мозаикасы. Матаның екі қарама -қарсы түстерінен жасалған ең қарапайым үлгі - бұл «Диірмен» жамау мозаикалық үлгісі. Кез келген адамның өмірі - бұл жамаудың бір түрі. Көбінесе өмірдің жарқын және сиқырлы сәттері қараңғы күннен сұр күнге ауыстырылды. Әрине әйел, өз өмірінің кенептерін көрсетеді. Сондықтан өнімдерді жасау кезінде олар көптеген қара түстерді қолдануды ұнатпайды.

Сурет 1. Патч суреті

Қысқаша тарихына тоқталып кетейік. Патчдан тігуді кейде ағылшын тілінде - жамау деп атайды (патч - материалдың бөлігі жамау). Патч жұмысының техникасы (сур. 1) Англияда пайда болды деп саналады. Бірақ оның пайда болу тарихы өте алыс уақытқа кетеді.

Еуропада крест жорықтарымен қатар патч - тоқу техникасы шығыстан келді. Содан кейін рыцарлар кілемдер, маталар, киім, баннерлер әкелді. Америкада жамау тігу техникасы Англия мен Германиядан келген иммигранттармен бірге пайда болды. Мұнда ол тамыр алып, шығармашылықтың сүйікті ұлттық түріне айналды.

Ресейде патч - фабрика XIX ғасырда фабрикалық маталардың пайда болуымен берік орнықты.

Патч - мозаика техникасы «кедейліктен» пайда болды деп саналады. 1930 жылдар мен соғыстан кейінгі жылдардағы дағдарыс Американың кедейлерін осы қолөнер бұйымдарын жасауға ынталандырмады. Қоныс аударушылар жамау жұмыстарымен тек кедейліктің арқасында ғана емес, сонымен қатар қарым - қатынас пен «мүдделермен» бірлестіктің арқасында айналысқан [2].

Олар шығармашылықтан ләззат алды және фермада сапалы заттар жасады, мысалы, американдық әйгілі килт - тігісімен жамылған көрпелер. Патчворктың негізі-адамның шығармашылыққа, даралыққа, әдемілікке және өзін - өзі көрсетуге деген ұмтылысы екеніне сенгісі келді.

Егер сіз жамауды үйренуді шешсеңіз, сізге ең алдымен тілек, шыдамдылық пен табандылық қажет. Сізге бұл тігудің көптеген техникасы мен құпиясын меңгеру қажет, тіпті ең әдемі мата мен керемет өрнекте жұмсақ жұмысты жасырмайды. Ең бастысы - бастау, содан кейін бұл түп нұсқалық, қызықты және жарқын әлемнен шығу өте қиын болады.

Астау жасау технологиясы

Технология пәні бойынша алған білімімді пайдаланып, бұйым жасауды жөн көрдім. Ағаш бұйымдарын, оны безендіру тақырыбын жақсы меңгерген сияқтымын. Сондықтан жоба жұмысын да ағаш өңдеу тақырыбымен байланыстырдым. Көп ойландым, қандай бұйым жасасам екен? Оны қалай әшекейлеп, безендірсем екен? Бұйымды кім үшін әзірлесем екен, жасаған бұйымым қоғамға және өзіме пайдасы бар ма? Ол кімге қажет? Қанша шығын шығады? Осы сұрақтарға көп ойландым.

Халқымыздың өмір-тіршілігінде ағаштан жасалатын бұйымдар өте кең таралған. Сонымен бірге, қазақтың тұрмыстық тұтынуындағы бүкіл аспаптың заты ағаш. Себебі, ертеде қазақтың баспанасы киіз үйінен бастап, қарапайым қасығына дейін ағаштан жасалып отырған. Неге десеңіз, ағаш бұйымдар ыңғайлы, пайдалануға тиімді, сонымен бірге ол тұрмыстық зат есебінде ғана емес, сән үшін де қолданылып, биік өнер дәрежесіне жеткізілген. Солардың ішінен ағаштан жасалынған астау жасауды жөн көрдім.

Астау (сур. 2) - халқымыздың бұрынғы уақыттан бастап қолданып келе жатқан ас тұтынатын бұйымы болып табылған. Сонымен астаумен қатар астабақ та кеңінен қолданыста болған. Астауға тек қана ет салып қана қоймай басқа да майлы дәмді астарды ұсынуға болады [3].

Сурет 2. Астау

Астауға қажетті материалдарын таңдау және өлшемдерін жобалауы қажет. Сондықтан шикізатты тек ағаштан алу керек. Ол үшін жақсы кепкен, бұтақсыз, сызатсыз, басқа да ақауы жоқ ағаш алу керек. Ағаштардың қасиеттері, оны көркемдеу ерекшеліктері туралы мәліметтерді ескере отырып мынадай ағаш материалдарын таңдап алдым: ол қарағай ағашы (оның қалыңдығы 7см).

Астау бұйымы экологиялық таза материалдан жасалған. Жобаланған бұйымды дайындау және пайдалану қоршаған ортаға өзгерістер әкелмейді және адамның қалыпты тіршілік әрекетіне зияны болмайды.

Астау жасау нәтижесінде сапалы, эстетикалық тартымды түрге ие, барлық талаптарға сай келетін сәндік астау жасалынды. Астау шеберханадағы қолда бар материалдардан дайындалды. Бұйым дайындау барысында оны дайындау тәсілдері мен дағдылары меңгерілді. Атқарылған жұмыс сезімді рахатқа бөледі.

Гобелен техникасын үйрету әдістемесі

Гобелен — қолдан тоқыған кілем. Түрлі түсті жібек және жүн жіптерден бөлек тоқылып, кейін біріктіріледі. Қысқа мағынада айтатын болсақ 1662 жылы құрылған Париж мануфактурасының өнімі. Кейін суретшілік өнер түріне айналған Гобеленнің бөліктері түрлі – түске боялған жібек не жүн – жіптерден тоқылып, бір-бірімен тігіліп біріктіріледі. Гобелен суретшілік өнер туындысы ретінде алғаш Франция, Италия, Испания, Германия елдерінде жақсы дамып, кейін Ресей, Балтық бойына, Кавказға кең тараған. Қазақстан бейнелеу өнерінде Гобелен тоқу XX - ғасырдың 70-жылдарынан бастап күрт өркендеген болатын [4].

Гобеленнің отаны – Франция. Орта ғасырларда өмір сүрген ағайынды Гобелендер негізін салғандықтан, солардың есімімен аталатын осы бір өнер түрінің қазақ жерінде жылы қабылданып, тез таралуы – бізде негіздің көптігінен. Ол қандай негіз? Гобеленге қараңыз да, қазақтың тақыр кілемімен салыстырайық. Еш айырмасы жоқ. Айырмасы – тек француздар ертерек қимылдап, оны өздерінің өнерлері, түсінікті тіл мен айтқанда «Бренд» ретінде қалыптастыра алғандығында. Егер оны өзімізге сіңіріп алғымыз келсе, гобеленді «алашаның заманауи түрі» деп санауымыз қажет.

Сурет 3. Гобелен «Ана»

Халқымыздың көне мәдениетін әр сабақ жіпке сыйғызып, бүгінгі заманға жеткізуде гобелен өнерінің де үлесі жыл санап артып келе жатыр. Қазақ гобеленінің негізін қалаған марқұм суретші Құрасбек Тыныбеков десек, қазақ қыздарының ішінен осы салаға тұңғыш сара жол салған – Бәтима Зәуірбекова. «Ана» (сур. 1), «Дала мадоннасы», «Сәукеле киген қыз», «Ұзату», «Күту» сынды туындылардың авторы. Гобелен кілемі – сәндік бұйым. Оны қазіргі кезде тәжірибелі суретшілер қолға алып, жаңа өрнекпен тоқуда. Гобелен кілемінде белгілі бір тақырып бойынша қайталанбас суреттер көрініс береді, оның жай кілемдерден айырмашылығы суреті мен колориттік түстерінде .

Аспан төріндегі ақша бұлттар да әртүрлі бейнедегі ою-өрнек болып баяу қалқып бара жатқандай әсер сыйлайды. Гобелен бетіндегі жазықтық табиғат құбылыстарынан хабар бергендей: түнгі аспандағы жұлдыздар әлемі, біресе желдің ұйтқи соққан әуені мен теңіз толқындары тәрізді алуан-алуан қимыл-қозғалыстарды бір кеңістікке еркін сиғызып, түрлі

бояулармен қанықтырып, айрықша серпін мен ширақтық танытады. Осы көріністердің бәрі де ою-өрнектік символикалар арқылы берілгеніне танданыс білдірмеске лаждыңыз жоқ. Көне мен жаңаның өзара үндесуі дегеніміз осы.

Қорытынды.

Халықтың дәстүрлі өнері сол халықтың ғасырлар бойы бастан кешкен өмір салтының, таным түсінігінің жарқын айғағы. Мемлекетіміз мектептің алдына жаңа бір міндет қойып отыр – өмірге қадам басқан жастар жаңа заман талабына сай, өз тағдырын өзі шешуге қабілетті, нарықтық жағдайда алдындағы мақсатын анықтай алатын экономикалық білім алуы тиіс. Уақыт озған сайын қоғам дамуы жеделдей түсетіні айқын. Қазір еліміз өрлеу үстінде. Қазақстан Республикасының елбасы Н. Ә. Назарбаевтың еліміздің бәсекеге қабілетті елу елдің қатарына қосылу бағдарламасы ең басты басымдық [5]. Қай қоғамда болмасын бүгінгіміз бен кешегімізді қастерлеу өмірдегі тіршіліктің, қоғамның парызы. Ал қоғамның дамытушысы – адам.

Бүгінгі болашақ ұрпақ ертеңгі қоғамның иесі, сол қоғамның иелері халқымыздың тұрмыс қажеттілігінен туындаған ұлттық өнер мұраларын сақтап, сұрыптап, қазіргі уақытта сәнді етіп, ұлттық мәдениетімізді қолданбалы сәндік қолөнермен өркендету. Тәуелсіз мемлекетімізде ертеңгі ұрпақтың рухани байлығы мен мәдениетіне, саналы ұлттық ойлау қабілеті мен біліміне, іскерлігі мен кәсіби шеберлігіне байланысты фабрикалар шығаратын бұйымдарға қарағанда халық шеберлері жасаған бұйымдар жоғары бағалануда. Қазіргі кезде жаңа өмір өзінің жаңа талаптарын қойып отыр. Оның міндеті өнердің бұрынғы келбетін бүгінгі күнге табиғи етіп жаңарту. Бүгінгіміз бен келешегімізді нәрлі қайнарына айналдыру әрқайсымыздың борышымыз деп білеміз.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. «Қазақстан-2050» Стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына үндеуі. - Астана, Ақорда. – 2012.
2. Ж.Қобдикова. Орта мектепте білім алуды технологияландыру. - Алматы, 2002.
3. Педагогикалық технология ұғымының мәні мен әдіснамалық сипаттамасы. //Бастауыш мектеп. 1999. - №8,9.
4. Педагогика. Педагогические теории, системы, технологии. Под ред. С.А.Смирнова. 3-е изд. - М.: Академия, 1999.
5. Оқушыларды еңбекке баулу және кәсіптік бағдар: Оқу құралы / Ж. Түрікпен-Ұлы, Х. Наубаева.- Алматы: Эверо, 2014.
6. Кәсіптік бағдар: Оқу құралы / Ж. Түрікпен-Ұлы.- Алматы: Эверо, 2015.- 140б.
7. Көрнекілік материалдар (Интернет)
8. http://www.kaznai.kz/practice/jis/Kenzhebekova_Arajlym.pdf.
9. <http://kaz2.docdat.com/docs/index-149958.html?page=9>.
10. <http://bilimdiler.kz/tehnologia/21775-onerlinin-orisi-ken.html>.